

Giovanna Franco
Università di Genova
giovanna.franco@unige.it

Stefano Francesco Musso
Università di Genova
stefanofrancesco.musso@unige.it

El destí del patrimoni del segle XX. Investigació i accions

Resum: L'Arquitectura del segle XX és un Patrimoni en risc, sobretot per l'abandó, la degradació, la infravaloració. No obstant això, l'augment de l'interés i l'expansió del Patrimoni ens porta a qüestionar els valors que adquireix fins i tot l'arquitectura més recent, i per tant, la seua eventual necessitat de protecció. És necessari un procés de comprensió i de selecció, basat en criteris compartits per la comunitat més àmplia. Aquest va ser l'objectiu principal de les investigacions nacionals i internacionals ací presentades sobre la producció arquitectònica del segle XX. L'observació de les construccions individuals i dels conjunts urbans, que estan molt prop de nosaltres en el temps, porta a reflexionar sobre els seus significats i valors destacant el problema essencial de situar-los en la història. Com més el patrimoni és el resultat d'episodis recents, més el percebem com inserit en una dimensió de processament, de simultaneïtat d'esdeveniments i accions -quasi com les notícies- que tendeixen a legitimar qualsevol forma de canvi, en una perspectiva lligada a la seua condició contemporània. La investigació ha deixat aflorar la riquesa d'aquesta herència, en significació i valor, centrant l'atenció des de la simple materialitat dels edificis a les possibles maneres i formes de la seua interpretació més total i madura.

Paraules clau: Conservació; restauració; patrimoni arquitectònic; segle XX; participació social

The fate of the 20th Century Heritage. Research and Actions

Abstract: 20th Century Architecture is an Heritage at risk, mostly caused by abandonment, degradation, underestimation. Nevertheless, the increase of interest and expansion of Heritage leads us to question the values that even the most recent architecture acquires, and therefore, its eventual need of protection. There is a need of a process of understanding and of selection, based on criteria shared by the largest community. This was the main goal of national and international reserches here presented concerning the architectural production of the 20th Century. The observation of single constructions and urban complexes, that are very close to us in time, leads to reflect on their meanings

and values highlighting the essential problem of placing them in history. The more the heritage is the result of recent episodes, the more we perceive it as inserted in a processing dimension, of simultaneity of events and actions – almost like the news - which tend to legitimize any form of change, in a perspective linked to its contemporary condition. Research has let the richness of this inheritance emerge, in significance and value, focusing the attention from the simple materiality of the buildings to the possible modes and forms of their more total and mature interpretation.

Keywords: Conservation; restoration; architectural heritage; 20th century; social involvement

El destino del patrimonio del siglo XX. Investigación y acciones

Resumen: La arquitectura del siglo XX es un patrimonio en riesgo, causado fundamentalmente por el abandono, la degradación o la subestimación. Sin embargo, el aumento del interés y la expansión del patrimonio nos llevan a preguntarnos cuáles son los valores que incluso la arquitectura más reciente adquiere y, por tanto, está en eventual necesidad de protección. Hay una necesidad de un proceso de comprensión y selección basada en criterios compartidos por la mayoría del colectivo. Este fue el principal objetivo de investigaciones nacionales e internacionales que aquí se presentan sobre la producción arquitectónica del siglo XX. La observación de construcciones únicas y complejos urbanos que están muy cercanos a nosotros en el tiempo, nos lleva a reflexionar sobre sus significados y valores

resaltando el problema esencial de ubicarlos en la historia. Cuanto más recientes son los episodios que produjeron el patrimonio, más los percibimos como insertados en una dimensión en proceso, en una simultaneidad de acontecimientos y acciones, casi como las noticias, que tienden a legitimar cualquier forma de cambio en cualquier perspectiva vinculada a su condición contemporánea. La investigación ha permitido que la riqueza de esta herencia emerja, en significado y valor, centrando la atención desde la simple materialidad de los edificios hasta los posibles modos y formas de su interpretación más completa y madura.

Palabras clave: Conservación; restauración; patrimonio arquitectónico; siglo XX; implicación social

Le destin du patrimoine du XXe siècle. Recherche et actions

Résumé : L'architecture du XXe siècle est un patrimoine en danger, à cause surtout de l'abandon, la dégradation ou la sous-estimation. Cependant, le regain de l'intérêt vers elle et l'expansion du patrimoine nous mènent à nous poser des questions sur les valeurs acquises par l'architecture la plus récente, et donc en éventuel besoin de protection. C'est à remarquer le besoin d'un processus de compréhension et de sélection fondé sur des critères partagés par la plupart de notre collectif. Cela a été le but principal des recherches nationales et internationales, ici présentées, concernant la production architecturale du XXe siècle. L'observation de bâtiments uniques et de complexes urbains très proches à nous dans le temps, nous mène à la réflexion sur leurs signifiés et valeurs, en remarquant

le problème essentiel de les situer dans l'histoire. Plus les épisodes producteurs du patrimoine sont récents, plus nous les percevons comme insérés dans une dimension en processus, dans une simultanéité d'événements et d'actions, à peu près comme les nouvelles, qui tendent à légitimer n'importe quelle forme de changement dans n'importe quelle perspective liée à leur condition contemporaine. La recherche a permis l'émergence de la richesse de cet héritage, en signifié et en valeur, mettant l'accent soit sur la simple matérialité des bâtiments, soit sur les possibles manières et formes de leur interprétation la plus complète et mature.

Mots-clés : Conservation ; restauration ; patrimoine architectural ; XXe siècle ; engagement social

Mirades sobre el patrimoni del segle XX

Els valors històrics i culturals, la significació social i el potencial econòmic són elements bàsics dels processos de valorització del patrimoni arquitectònic, inclosos els recents, i caracteritzen les activitats científiques, les polítiques de l'administració pública, els esforços de les comunitats locals i la ciutadania activa. Existeix, no obstant això, un vast i variat patrimoni, que encara eludeix la protecció i la salvaguarda, siga per ser massa recent o per no ser apreciat, o fins i tot per no ser de titularitat pública, i el destí de la qual requereix una urgent consideració, en termes de conservació, reutilització, rehabilitació o fins i tot demolició. L'objectiu d'aquest article, que es refereix a una activitat d'investigació en curs a escala europea, és abordar aquests problemes i proposar solucions no sols tècniques (relacionades amb la deterioració material i la deterioració estructural), sinó també culturals, en termes d'inclusió social en el debat sobre el destí d'aquest patrimoni.

L'ampliació del camp d'interès i del mateix significat del terme Patrimoni -en les seues connotacions tangibles i intangibles- ha sigut certificada i motivada, a Itàlia, pel Codi del Patrimoni Cultural (2004). Aquesta expansió, en termes d'espai i temps, porta a la comunitat científica -però no sols- a interrogar sobre els valors (testimonials, històrics, econòmics, socials...) expressats i transmesos per l'arquitectura de formació recent i fins i tot molt recent (segle XX), així com el seu destí, la seua protecció i el reconeixement, també en termes de reutilització i reintegració en la vida activa de la societat contemporània. Es tracta d'un patrimoni variat, resultat de temporades polítiques i de disseny a vegades utòpiques, d'experiments tecnològics i constructius que sovint han produït resultats molt controvertits i els valors dels quals no són clarament recognoscibles i generalment compartits, com és el cas de l'arquitectura més antiga. Aquest patrimoni és fins i tot quantitativament molt important: prop del 80% de tot el parc d'edificis es va construir en el segle XX i més de la meitat data dels anys cinquanta.¹

Es tracta, per tant, d'un patrimoni lligat a cànons estilístics, formals, espacials i constructius molt diferents dels tradicionals, i que sovint es descarta perquè es va construir de formes i amb finalitats que prompte van ser superats pels canvis d'època de les últimes dècades. Es tracta, doncs, d'un patrimoni sotmés a riscos per falta de valoració i cura: com a patrimoni viu és imprescindible entendre-ho, definir-ho, interpretar-ho i gestionar-ho bé per a les generacions futures² (Figura 1).

Glimpses on the Twentieth Century Heritage

Historical and cultural values, social significance and economic potential are basic elements of the enhancement processes of the architectural heritage, including recent ones, and characterize scientific activities, public administration policies, local community efforts and active citizenship. There is, however, a vast and varied heritage, which still eludes protection and safeguard, either because it is too recent or because it is not appreciated, or even because it is not publicly owned, and whose fate needs urgent consideration, in terms of conservation, reuse, refurbishment or even demolition. The aim of this article, which refers to an ongoing research activity at European level, is to address these problems and to propose not only technical solutions (related to material deterioration and structural decay), but also cultural ones, in terms of social inclusion in the debate on the fate of this heritage.

The expansion of the field of interest and the very meaning of the term Heritage - in its tangible and intangible connotations - has been certified and motivated, in Italy, by the Code of Cultural Heritage (2004). This expansion, in terms of space and time, leads the scientific community - but not only - to question itself on the values (testimonial, historical, economic, social ...) expressed and transmitted by architecture of recent and even very recent formation (twentieth century), as well as on its destiny, on its protection and enhancement, also in terms of reuse and reintegration into the active life of contemporary society. It is a varied heritage, the result of sometimes utopian political and design seasons, of technological and construction experiments that have often produced very controversial results and whose values are not clearly recognizable and generally shared, as is the case with older architecture. This heritage is even quantitatively very substantial: about 80% of the whole building

És un patrimoni en risc també per la curta duració, malgrat les expectatives inicials, els materials amb què es va construir, sobretot el formigó armat que, amb el pas del temps, ha demostrat ser molt fràgil i sensible a les agressions dels agents ambientals i, més encara, a les canviants condicions climàtiques que actuen encara més ràpida i violentament sobre ell, provocant sovint una profunda degradació.³

No obstant això, no és tant o només la degradació material, sinó la falta de reconeixement dels valors (materials i immaterials) d'aquest patrimoni el que genera una certa reticència a l'hora d'identificar i aplicar mètodes de conservació adequats a aquests artefactes, preferint demolicions més o menys extenses (Figura 2).

Figura 1. Hotel Marinella, Gènova Nervi. L'edifici s'alça enfront de la mar, al llarg d'una passarel·la. La ubicació ambiental provoca riscos de danys i degradació

Figure 1. Hotel Marinella, Genova Nervi. The building raises in front of the sea, along a walkway. The environmental location causes risks of damage and degradation

Figura 2. Hotel Marinella. Detall de l'estat de conservació

Figure 2. Hotel Marinella. Detail of the state of conservation

stock was built in the twentieth century and more than half dates back to the 1950s.¹

It is therefore a heritage linked to stylistic, formal, spatial and constructive canons that are very different from the traditional ones, and which is often neglected because it was built in ways and for purposes that were soon overtaken by the epochal changes of recent decades. It is thus a heritage subject to risk due to lack of appreciation and care: as a living heritage it is essential to understand it, define it, interpret it and manage it well for future generations² (Figure 1).

It is a heritage at risk also due to the short duration, despite initial expectations, of the materials with which it was built, above all the reinforced concrete which, over time, has proved to be very fragile and sensitive to the aggressions of environmental agents and, even more, to the changed climatic conditions

that act even more rapidly and violently on it, often causing a deep degradation.³

However, it is not so much or only the material degradation, but rather the lack of recognition of the values (material and intangible) of this heritage that generates a certain reluctance in identifying and applying adequate conservation methods to these artifacts, preferring more or less extensive demolitions (Figure 2).

The conservation, respect, enhancement, correct, compatible and sustainable reuse of entire or individual fragments of this heritage must, however, first arise from rigorous processes of knowledge and then of selection, based on criteria that are hopefully, but not necessarily, shared in the wider community of those who are interested in the topic and who are directly or indirectly involved in it. Some of these buildings or complexes, not only residential, of the

La conservació, el respecte, la valoració, la reutilització correcta, compatible i sostenible de fragments sencers o individuals d'aquest patrimoni deu, no obstant això, sorgir primer de processos rigorosos de coneixement i després de selecció, basats en criteris que tant de bo, però no necessàriament, siguin compartits en la comunitat més àmplia dels qui s'interessen pel tema i estan directament o indirectament involucrats en ell. Alguns d'aquests edificis o conjunts, no sols residencials, de principis i finals del segle XX, a vegades construïts dins de zones periurbanes, poden ser reutilitzats com a factor impulsor de l'agregació social i cultural, detonant del desenvolupament econòmic de les zones perifèriques, de la millora de la qualitat de vida a les nostres ciutats i territoris.⁴

Les mirades sobre el patrimoni arquitectònic i urbà contemporani, amb les conseqüents accions encaminades a poder viure-ho plenament, mantenir-ho, assimilar-ho o, per contra, encaminades a negar-ho i destruir-ho, es basen, a més, en complexos processos de selecció que encara no estan plenament assegurats (si és que alguna vegada podran estar-ho). Encara no troben codificacions i claus àmpliament compartides, ja que amb gran dificultat captem la complexitat i estratificació dels significats d'aquest patrimoni recent que no sols es compon de coses, artefactes o objectes, sinó que és espill i reflex de fets reals, per a nosaltres pròxims i a vegades encara en ple desenvolupament.⁵

L'observació d'edificis singulars i de conjunts urbans o periurbans tan pròxims temporalment a nosaltres, amb una mirada atenta a significats i valors també diferents dels del seu ús quotidià (l'arquitectura considerada no sols com a "art visual o útil"), ens posa davant el problema essencial del seu "historització." Com més, en efecte, el patrimoni és el resultat de l'acumulació d'episodis

constructius o modificadors recents, més el percebem com a inserit en una dimensió de *procesualitat*, de simultaneïtat d'esdeveniments i accions, quasi diacrònica, que corre el risc de legitimar qualsevol forma de transformació, en una perspectiva inevitablement lligada a la seua condició d'immanència i contemporaneïtat. Sembla així portar-nos a dir que aqueixos edificis i aqueixos barris simplement ens pertanyen, formen part de la nostra vida i del nostre present, ens són útils i, per tant, podem fer amb ells el que considerem útil, convenient o simplement desitjable i agradable, sense especial atenció i vacil·lació, sense que els nostres projectes susciten polèmiques, plantegen dilemes difícils o qüestions teòric-culturals i, menys encara, tècniques.

early and late twentieth century, sometimes built within peri-urban areas, can be reused as a driving factor for social and cultural aggregation, a trigger for the economic development of peripheral areas, quality improvement of life in our cities and territories.⁴

The gazes on the contemporary architectural and urban heritage, with the consequent actions aimed at being able to fully live it, maintain, assimilate or, on the contrary, aimed to deny and destroy it, are based, moreover, on complex selection processes that are not yet fully settled (if they ever could be). They still do not find widely shared codifications and keys, since with great difficulty we grasp the complexity and stratification of the meanings of this recent heritage which is not only made up of things, artefacts, or objects, but which is a mirror and reflection of real events, to us nearby and sometimes still in full development.⁵

Observing single buildings and urban or peri-urban complexes so temporally close to us, with a careful look at meanings and values that are also different from those of their daily use (architecture considered not only as "visual or useful art"), puts in front to us the essential problem of their "historicization". The more, in fact, the heritage is the result of the accumulation of recent constructive or modifying episodes, the more we perceive it as inserted in a dimension of processualism, of simultaneity of events and actions, almost diachronic, that risk legitimizing any form of transformation, in a perspective inevitably linked to its condition of immanence and contemporaneity. It thus seems to lead us to say that those buildings and those neighbourhoods simply belong to us, they are part of our life and our present, they are useful to us and, therefore, we can do with them what we consider useful, convenient or simply desirable and

Moltes de les investigacions desenvolupades pels autors en aquest camp temàtic, tant en l'àmbit local com nacional i internacional⁶, comparteixen, almenys en part, una visió i un enfocament metodològic orientat sobretot a reconèixer els valors del patrimoni arquitectònic i urbà recent, sovint oblidat, rebutjat o enterbolit pel pas del temps i els processos de decadència i obsolescència que l'afligeixen. Per a això és necessari reflexionar primer sobre el concepte de "historització" i l'atribució de valor històric i artístic a edificis similars (Figures 3, 4, 5).

Figura 3. Sitges de gra "Hennebique", Gènova. Un dels primers magatzems construïts amb palés Hennebique a principis del segle XX, abandonat des de fa dècades, espera una nova vida

Figure 3. Grainary Silos "Hennebique", Genova. One of the first warehouses built with Hennebique patent at the beginning of twentieth century, abandoned since decades, is waiting for a new life

Figura 4. Sitges de gra "Hennebique". Vista dels espais interiors

Figure 4. Grainary Silos "Hennebique". View of the internal spaces

Figura 5. Sitges de gra "Hennebique". Estat de conservació

Figure 5. Grainary Silos "Hennebique". The state of conservation

pleasant, without particular attention and hesitation, without our projects raising controversy, posing difficult dilemmas or theoretical-cultural and, least of all, technical issues.

Many researches developed by the authors in this thematic field, at local, national and international level,⁶ share at least in part a vision

and a methodological approach aimed above all at recognizing the values of the recent, often forgotten, outdated architectural and urban heritage, rejected or clouded by the passage of time and the processes of decay and obsolescence that afflict it. For this it is necessary to reflect first on the concept of historicization and the attribution of historical and artistic value to similar buildings (Figures 3, 4, 5).

Història i valors. Contemporaneïtat, Diacrònica i Sincrònica

El segle XX, com altres períodes històrics, si no en major mesura, porta amb si una condició de complexitat que veu entrelaçar-se, en la modificació de l'espai -urbà i extraurbà-, accions col·lectives i individuals, valors econòmics, polítics i socials, culturals i tècnics, molt variats. Els objectes aïllats, que en qualsevol cas pertanyen a sistemes més amplis (d'edificis públics, religiosos, escoles o complexos residencials d'alta densitat), resultat de llargs processos de modificació del territori, del paisatge i del medi ambient (no sols físic), sovint encara en curs d'evolució i desenvolupament, "són el depòsit de racionalitats intentades, institucionals, burocràtiques, tècniques, artístiques; testimonien l'estratificació de polítiques i imaginaris socials sempre renovats."⁷

Aquesta complexitat, juntament amb una dimensió de simultaneïtat o sincronia (una de les implicacions fonamentals, o possibles declinacions del terme "contemporani")⁸, influeix en la manera de mirar els artefactes construïts d'aqueixa època. Això es deu també al fet que el seu ús no té un temps definit o fins i tot finit, sent si potser expandit més enllà de l'únic present transitori, cap a un futur pròxim o llunyà, sempre que se sostraga d'una primerenca desaparició (per qualsevol propòsit o causa). També, per aquesta raó, la producció arquitectònica de la segona meitat del segle XX constitueix un complex patrimoni que, sovint, observem amb una mirada distreta i a vegades hostil, amb un distanciament que s'acrea amb el pas del temps, de forma tant més historiada com més ens allunyem de l'antiguitat de la construcció de les seues peces individuals.

La cultura contemporània, doncs, amb les revolucions més recents (cibernètica, macroelectrònica, microelectrònica i, ara, digital) accentua encara més aquest sentit de simultaneïtat. De fet, vivim en una condició en la qual el temps sembla reduir-se a zero, mentre que l'espai sembla encongir-se, d'una banda (a causa de la facilitat i velocitat de moviment) i, per un altre, expandir-se fins a l'infinit, vinculant la

History and Values. Contemporaneity, Diachronicity and Synchronicity

The twentieth century, like other historical periods, if not to a greater extent, brings with it a condition of complexity that sees interweaving, in the modification of space - urban and extra-urban - collective and individual actions, economic, political and social, cultural and technical values, very varied. Isolated objects, which in any case belong to wider systems (of public buildings, religious buildings, schools or high-density residential complexes), the result of long processes of modification of the territory, landscape and environment (not only physical), often still in the course of evolution and development, "they are the deposit of attempted, institutional, bureaucratic, technical, artistic rationalities; they testify to the stratification of ever-renewed policies and social imaginaries".⁷

This complexity, together with a dimension of simultaneity or synchronicity (one of the fundamental implications, or possible declensions

of the term "contemporary"),⁸ influences the way we look at the built artifacts of that era. This is also because their use does not have a definite or even finite time, being if anything expanded beyond the only transient present, towards a near or distant future, as long as they are subtracted from an early disappearance (for any purpose or cause). Also, for this reason, the architectural production of the second half of the twentieth century constitutes a complex heritage that, often, we observe with a distracted and sometimes hostile gaze, with a detachment that increases with the passage of time, in a way that is all the more historicized the further we move away from age of the construction of its individual pieces.

The contemporary culture, then, with the most recent revolutions (cybernetics, macro-electronics, micro-electronics and, now, digital) emphasizes even more this sense of simultaneity. We actually live in a condition in which time seems to be reduced to zero, while space seems to shrink on the one hand (due to the ease and speed of movement) and, on the other hand, expand to infinity, linking simultaneity to synchronicity and

simultaneïtat a la sincronia i donant vida així a una sensació de viure en un present sense fi i, per tant, mancat d'una sedimentació efectiva del temps.

No obstant això, precisament el factor temps és una de les claus fonamentals per a entendre els processos de significació: un temps que modela (modifica i transforma, a vegades fins a destruir) el material construït, però que, sobretot, determina sempre nous cànons estètics i imprevisibles. Evolucions del gust i de les maneres de vida.

Simultaneïtat i sincronia, per tant, semblen estar en total antítesi amb el pas del temps i, certament, tenen forts i profundes repercussions en la percepció de la història constructiva recent, en el nostre sentit de la memòria, en la capacitat o incapacitat de mirar la ciutat del segle XX amb una visió

diacrònica dels esdeveniments, de les raons, de les formes i dels artífexs de la creació i modificació d'aqueix patrimoni, espai urbà o fragment de territori.

No obstant això, tot el patrimoni heretat, fins i tot el dissenyat i construït per les dues generacions que ens van precedir immediatament, no és en absolut impermeable a la projecció i l'acció de la memòria individual i col·lectiva. La tradició, en efecte, no és només alguna cosa que es transmet, sinó també alguna cosa que es construeix i s'aprén (a vegades també s'inventa i s'imposa). La força d'una tradició no deriva tant i només del fet que vinga del passat, sinó del fet que es continue ensenyant en el present, i és tan sòlida com el marc social i cultural que la sustenta.

Els processos de regeneració urbana, en marxa des de finals del segle passat, estan canviant significativament el caràcter dels entorns urbans i la forma en què s'utilitzen i es viuen diàriament. No obstant això, són processos que reescriuen peces senceres de la història urbana, fins i tot a costa d'eliminar importants episodis arquitectònics del passat recent i no sols de la memòria col·lectiva dels habitants.

thus giving life to a sense of living in a present without end and therefore devoid of an effective sedimentation of time.

Yet, precisely the time factor is one of the fundamental keys to understanding the processes of signification: a time that models (modifies and transforms, sometimes up to destroying) the constructed material, but which, above all, always determines new aesthetic and unpredictable canons. evolutions of taste and ways of living.

Simultaneity and synchronicity, therefore, seem to be in total antithesis with the passage of time and certainly have strong and profound repercussions on the perception of recent construction history, on our sense of memory, on the ability or inability to look at the city of the twentieth century with a diachronic vision of events, the reasons, the ways and the architects of the creation and modification of that heritage, urban space or fragment of territory.

Yet, all the inherited heritage, even that designed and built by the two generations that immediately

preceded us, is by no means impermeable to the projection and action of individual and collective memory. Tradition, in fact, is not only something that is passed on, but also something that is built and learned (sometimes it is also invented and imposed).

The strength of a tradition does not derive so much and only from the fact that it comes from the past, but from the fact that we continue to teach in the present, and it is as solid as the social and cultural framework that supports it.

The processes of urban regeneration, underway at least since the end of the last century, are significantly changing the character of urban environments and the way in which they are used and lived on daily basis. However, these are processes that rewrite entire pieces of urban history, even at the cost of eliminating important architectural episodes of the recent past and not only from the collective memory of the inhabitants.

For this reason, it is legitimate and necessary to ask ourselves if there is, for the architecture

Per això, és legítim i necessari preguntar-se si existeix, per a l'arquitectura del segle XX, una memòria cultural com a element fonamental del seu suposat valor o significació patrimonial.⁹

Per a respondre a aquestes preguntes, és imprescindible, per tant, la interpretació del concepte de testimoniatge o petjada, així com la reflexió sobre la possibilitat que els mateixos llocs puguen transmetre valors tan poderosos com per a induir a la seua protecció, conservació, apropiació i assimilació per part de la comunitat de referència directa i per la comunitat més àmplia que l'envolta.¹⁰

Temes i mètodes d'investigació

Per aquestes raons, la investigació desenvolupada pels autors va constituir també una oportunitat per a ampliar la nostra mirada des de la mera materialitat dels objectes construïts a les possibles vies de la seua interpretació més comprensiva i madura, com a productes d'una història tal vegada curta però no per això elidible o condemnable. Són artefactes fràgils i imperfectes, però no ignorables o esborrables sense que la seua transformació o destrucció radical conduïska a un sobtat i inconscient oblit del passat més recent, del que som fills i deutors.

El projecte europeu CONSECH20 (*CONSErVation of 20th century concrete Cultural Heritage in urban changing environments*),¹¹ en particular, pretén desenvolupar enfocaments metodològics i tècnics eficaços -amb interessants interaccions entre les ciències humanes i naturals- per a conservar i millorar les arquitectures de formigó armat de principis del segle XX. El projecte es finança en el marc de la convocatòria "JPICH - Heritage in Changing Environments", que se centra en els riscos que corren els nostres entorns vitals, inclòs el patrimoni cultural, derivats dels canvis mediambientals i socials propis de l'època contemporània. CONSECH20 se centra, particularment, en el patrimoni construït de valor cultural, no sempre reconegut per les comunitats locals com a tal: arquitectures o complexos ara descurats i en estat de decadència i abandó, que

of the twentieth century, a cultural memory as a fundamental element of its alleged value or patrimonial significance.⁹

To answer these questions, the interpretation of the concept of testimony or trace is therefore essential as well as a reflection on the possibility that the places themselves can transmit values so powerful as to induce to their protection, conservation, appropriation and assimilation by the community of direct reference and by the wider community that surrounds it.¹⁰

The Themes and Methods of Research

For these reasons, the research developed by the authors also constituted an opportunity to extend our gaze from the mere materiality of the built objects to the possible ways of their more comprehensive and mature interpretation, as products of a history perhaps short but not for this reason elidable or condemnable. They are fragile and imperfect artifacts,

but not ignorable or erasable without their radical transformation or destruction leading to a sudden and unconscious oblivion of the more recent past, of which we are children and debtors.

The European project CONSECH20 (*CONSErVation of 20th century concrete Cultural Heritage in urban changing environments*),¹¹ in particular, aims to develop effective methodological and technical approaches - with interesting interactions between human and natural sciences - to preserve and enhance architectures of reinforced concrete of the early twentieth century. The project is funded under the "JPICH - Heritage in Changing Environments" call, which focuses on the risks to our living environments, including cultural heritage, deriving from environmental and social changes typical of contemporary times. CONSECH20 focuses, in particular, on the built heritage of cultural value, not always recognized by local communities as such: architectures or complexes now neglected and in a state of decay and abandonment, which have however been, or

no obstant això han sigut, o poden ser en el futur, d'interés per a la comunitat, com a llocs de temps lliure, esbarjo, vida social, treball i habitatge. Respecte a les qüestions exclusivament tècniques i principalment relacionades amb la conservació material d'aquests edificis i conjunts urbans, el projecte d'investigació es basa en la convicció que el patrimoni del "segle curt"¹² pot ser un vector de promoció per a la integració social, un camp d'entrenament per a experimentar formes de seguiment i decisions participatives, involucrant a les comunitats locals en els futurs processos de conservació i valorització. Per això, el projecte busca desenvolupar criteris compartits per a identificar les obres més significatives del patrimoni investigat, no exclusivament vinculats a la historiografia oficial i publicada únicament, sinó també, i potser sobretot, a la història cultural, material i social dels llocs concrets en els quals sorgeixen, del territori i de les seues comunitats civils. La consciència d'un complex sistema de valors que innerva el patrimoni recentment construït constitueix, per tant, el primer pas en el possible procés per a la seua resignificació, reutilització efectiva, compatible i sostenible en la nostra contemporaneïtat i en el futur.

El projecte pretén, per tant, donar suport a les bones pràctiques de manteniment, conservació i remarcat valor dels edificis de principis del segle XX, promovent la sensibilització i l'interés pel mateix dels nombrosos col·lectius implicats (especialistes, ciutadans actius, usuaris interessats en el turisme cultural). El projecte se centra, com s'ha esmentat, en el patrimoni arquitectònic construït amb les primeres tècniques de construcció en formigó armat (des de les primeres dècades del segle XX fins a 1960, quan es produeixen molts canvis en l'àmbit tècnic i legislatiu en la matèria, en tota Europa) i, en particular, en els tipus d'edificis que expressen un potencial com a vehicle de noves formes de socialitat (per exemple, noves maneres de viure, treballar, passar el temps lliure).

El projecte, iniciat en 2019 i encara en curs, persegueix així els següents objectius principals:

- augmentar el potencial del patrimoni arquitectònic de principis del segle XX, com a vector de promoció de la integració social i el turisme cultural, identificant i atribuint valor a la significació cultural i desenvolupant proposades per a millorar les polítiques i estratègies existents per al reconeixement social dels valors del patrimoni modern, tant nacionalment com internacional,

may be in the future, of interest to the community, as places for free time, recreation, social life, work and living. With respect to exclusively technical issues and mainly related to the material conservation of such buildings and urban complexes, the research project is based on the conviction that the heritage of the "short century"¹² can be a vector of promotion for social integration, a training ground for experimenting with forms of monitoring and participatory decisions, involving local communities in future conservation and enhancement processes. For this reason, the project seeks to develop shared criteria to identify the most significant works of the heritage investigated, not exclusively linked to the official and published historiography only but also, and perhaps above all, to the cultural, material, and social history of the specific places in which arise, of the territory and its civil communities. The awareness of a complex system of values that innervates the recently built heritage constitutes, therefore, the first step in the possible process for its re-signification, effective, compatible, and sustainable reuse in our contemporaneity and in

the future.

The project therefore aims to support the good practices of maintenance, conservation, and enhancement of the buildings of the early twentieth century, promoting the awareness and interest in it of the many communities involved (specialists, active citizens, users interested in cultural tourism). The project focuses, as mentioned, on the architectural heritage built with the first construction techniques in reinforced concrete (from the early decades of the twentieth century until 1960, when a lot changes at a technical and legislative level on the subject, throughout Europe) and, in particular, on types of buildings that express potential as a vehicle for new forms of sociality (for example new ways of living, working, spending free time).

The project, launched in 2019 and still ongoing, thus pursues the following main objectives:

- increase the potential of the early twentieth century architectural heritage, as a vector for promoting

- contribuir al desenvolupament d'una nova Ciència del Patrimoni, tenint en compte tant les ciències naturals (ciències dures) com les de l'esperit (ciències blanques)
- esbossar nous enfocaments participatius per al seguiment, la conservació i la reutilització dels artefactes, amb la participació de les diferents parts interessades. El coneixement i la comprensió dels materials, les tècniques de construcció i els mecanismes de deterioració dels edificis de formigó que corren el risc de desaparèixer (per exemple, la pèrdua de la seua funció), catalitzats pels canvis socials i climàtics, constitueixen la base del seguiment,¹³
- identificar pràctiques correctes d'intervenció sobre el patrimoni analitzat, per a la seua reparació, la seua consolidació, l'adaptació a les noves normes i estàndards tècnics en la matèria i als nous requeriments residencials

Figura 6. Palau d'Esports, Gènova. L'edifici està situat en la zona de la Fira, en el centre de la ciutat. En l'actualitat, tota la zona està en procés de renovació.

Figure 6. Sport Palace, Genova. The building is located in the Fair area, in the city centre. The whole area is actually under renovation (eastern waterfront).

Figura 7. Palau d'Esports, Gènova. Detall de la interessant estructura de la teulada

Figure 7. Sport Palace, Genova. Detail of the interesting roof structure

social integration and cultural tourism, identifying and attributing value to cultural significance and developing proposals to improve existing policies and strategies for the social recognition of modern heritage values, both nationally and internationally,

- contribute to the development of a new Heritage Science, taking into account both the natural sciences (hard sciences) and those of the spirit (soft sciences),

- outline new participatory approaches for the monitoring, conservation and reuse of artefacts, with the involvement of the various interested stakeholders. Knowledge and understanding of the

materials, construction techniques and mechanisms of deterioration of concrete buildings at risk of disappearing (e.g. loss of function), catalysed by social and climatic changes, forms the basis for monitoring,¹³

- identify correct intervention practices on the analysed heritage, for its repair, its consolidation, adaptation to the new technical norms and standards on the subject and to the new housing requirements,

- identify new ways of involving citizens in conservation and protection interventions of contemporary built heritage, also through digital narratives, with the

- identificar noves maneres d'involucrar als ciutadans en les intervencions de conservació i protecció del patrimoni construït contemporani, també a través de narratives digitals, amb la participació activa de les mateixes comunitats constituïdes en grups focals (segons els principis de la Faro Convention - comunitats de conservació de 2005).

CONSECH20, per això, preveu la interacció i cooperació sistemàtica entre diferents camps de coneixement i estudi, amb enfocaments disciplinaris combinats, de caràcter històric i tècnic, per a explicitar els valors del patrimoni en qüestió, tangibles i intangibles, latents i en risc de pèrdua. D'aquesta forma, cada unitat d'investigació implicada en el projecte ha identificat, en la seua pròpia regió o àmbit territorial, una sèrie d'edificis o conjunts arquitectònics, a vegades descurats i en estat de quasi ruïna, altres vegades correctament recuperats i reutilitzats, com a casos d'estudi i experimentació activa per a la investigació (Figures 6, 7).

Polítiques de protecció del patrimoni recent. L'estat de la qüestió

Els esdeveniments de la primera meitat del segle XX, amb dues guerres mundials i l'enorme destrucció causada en particular per la Segona Guerra, han augmentat amb el temps la consciència del paper i la importància de la conservació dels entorns construïts i, a través d'ella, de la memòria col·lectiva de la qual són expressió i producte. Aquests sentiments s'han expressat en nombrosos documents doctrinals, cartes i tractats ja en els anys seixanta, en particular amb la Carta de Venècia (ICOMOS, 1964). Organitzacions internacionals com ICOMOS, DOCOMOMO i el Consell d'Europa han posat en marxa llavors, en les últimes dècades, accions destinades a protegir el patrimoni del segle XX, centrant-se en l'anàlisi i l'avaluació del seu significat en relació amb els aspectes socials, polítics, econòmics i culturals a Europa.¹⁴

En general, la protecció i conservació dels teixits històrics construïts s'ha centrat en episodis aïllats, en edificis antics a conservar pels seus múltiples valors, parant atenció prioritària

active participation of the communities themselves constituted in focus groups (according to the principles of the Faro Convention - conservation communities of 2005).

CONSECH20, for this reason, provides for the systematic interaction and cooperation between different fields of knowledge and study, with combined disciplinary approaches, of a historical and technical nature, to make explicit the values of the heritage in question, tangible and intangible, latent and at risk of loss. For this reason, each research unit involved in the project has identified, in its own region or territorial area, a series of buildings or architectural complexes, sometimes neglected and in a state of near ruin, other times correctly recovered and reused, as case studies and active experimentation for research (Figures 6, 7).

Policies for the Protection of Recent Heritage. The State of the Art

The events of the first half of the twentieth century,

with two world wars and the vast destruction caused in particular by the Second War, have over time increased awareness of the role and significance of the conservation of built environments and, through it, of the collective memory of which they are expression and product. These sentiments have been expressed in many doctrinal documents, charters and treatises as early as the 1960s, in particular with the Venice Charter (ICOMOS, 1964). International organizations such as ICOMOS, DOCOMOMO and the Council of Europe have then launched, in recent decades, actions aimed at protecting the heritage of the twentieth century, focusing on the analysis and evaluation of its meaning in relation to the social, political, economic and cultural in Europe.¹⁴

In general, the protection and conservation of historical built fabrics has been focused on single episodes, ancient buildings to be preserved for their many values, placing priority attention on their architectural characteristics and attributing secondary importance to related social functions, as possible support activities, for local communities. Now,

a les seues característiques arquitectòniques i atribuint una importància secundària a les funcions socials relacionades, com a possibles activitats de suport, per a les comunitats locals. Ara, després d'aquests processos parcialment consolidats per a l'antic, és cada vegada més necessari prendre en deguda consideració també el patrimoni arquitectònic i urbà de recent construcció, combinant la protecció dels seus valors tangibles amb una dimensió social i cultural intangible, promovent també noves formes de turisme cultural, convivència i co-working a les nostres ciutats i suburbis urbans.

Noves preguntes a la comunitat científica i a la ciutadania activa

El projecte d'investigació CONSECH20, com s'ha esmentat, se centra en els edificis i conjunts construïts a principis del segle XX, amb un fort interès en els aspectes socials i no sols pretén investigar els problemes tècnics, sinó sobretot reforçar el vincle entre la societat contemporània i el patrimoni arquitectònic i urbà de recent formació, a través dels processos d'integració social, el desenvolupament del turisme cultural. Ve en part a salvar també la distància entre les ciències aplicades i els estudis humanístics en aquest camp, per a contribuir a la creació i desenvolupament d'una noció actualitzada del patrimoni recent.

Per això, és important oferir nous estímuls també a la participació de les comunitats locals en els processos de presa de decisions relacionats amb el seu destí ("conservació inclusiva"), en una perspectiva que augmente el seu interès i valoració. Atés que, per tant, un dels supòsits del projecte Consech20 és el paper actiu de les comunitats locals en els processos de construcció de la memòria històrica, reapropiació cultural i reincorporació a la vida activa, una de les eines d'investigació adoptades va ser la difusió, als països europeus implicats en el projecte, d'un qüestionari destinat a respondre, entre altres, a les següents preguntes principals:

1. És possible utilitzar el patrimoni modern construït amb formigó armat per a regenerar les nostres ciutats i millorar l'experiència de vida de la societat dins d'una ciutat?
2. Mereix el patrimoni del segle XX un reconeixement més ampli del que té en l'actualitat?

downstream of these partly consolidated processes for the ancient, it is increasingly necessary to take into due consideration also the recently built architectural and urban heritage, combining the protection of its tangible values with an intangible social and cultural dimension, also promoting new forms of cultural tourism, cohabitation and co-working in our cities and urban suburbs.

New Questions to the Scientific Community and Active Citizenship

The CONSECH20 research project, as mentioned, focuses on buildings and complexes built in the early twentieth century, with a strong interest in social aspects and not only aims to investigate technical problems but above all to strengthen the link between contemporary society and heritage. architectural and urban of recent formation, through processes of social integration, development of cultural tourism. It comes in part to also bridge

the gap between applied sciences and humanistic studies in this field, to contribute to the creation and development of an updated notion of recent heritage.

Therefore, it is important to offer new stimuli also to the involvement of local communities in the decision-making processes related to its destiny ("inclusive conservation"), in a perspective that will increase their interest and appreciation.

Since, therefore, one of the assumptions of the Consech20 project is the active role of local communities in the processes of building historical memory, cultural re-appropriation, and re-entry into active life, one of the research tools adopted was the diffusion, in the involved European countries in the project, of a questionnaire aimed at answering, among others, the following main questions:

1. Is it possible to use modern heritage built with reinforced concrete to regenerate our cities and

3. Com hem de protegir i millorar aquest patrimoni?
4. Quines són les principals raons de la demolició?
5. Com podem preservar el caràcter i la memòria d'aquest patrimoni en els processos de reurbanització i regeneració?
6. Com podem seleccionar, entre un patrimoni bastant ampli, edificis socialment vàlids per a promoure societats inclusives i sostenibles?
7. Quin és el paper de la formació de tècnics, especialistes i administradors per a la conservació del patrimoni modern?
8. Quines noves idees podem extraure de la història de l'arquitectura contemporània?
9. En el context d'una nova societat basada essencialment en la comunicació, com podem implicar els ciutadans en la conservació del nostre patrimoni?

Els qüestionaris han rebut nombroses respostes, no sols d'experts i tècnics del sector, la qual cosa avala els esforços del nostre treball. Aquests, degudament elaborats, proporcionen indicacions útils per a les possibles repercussions operatives de la investigació en tota

Figura 8. Mercat del peix, Gènova. Vista de l'espai interior, caracteritzat pels enormes marcs de ferro de les finestres

Figure 8. Fish Market, Genova. View of the inner space, characterized by huge window iron frames

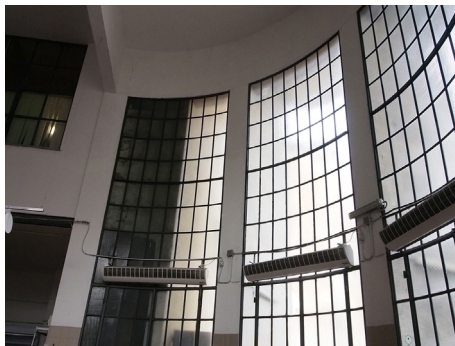

Figura 9. Mercat del Peix, Gènova. Detall de les finestres que caracteritzen la façana corba

Figure 9. Fish Market, Genova. Detail of the windows that characterize the curved facade

- improve the life experience of society within a city?
2. Does the heritage of the twentieth century deserve wider recognition than it has today?
 3. How should we protect and enhance this heritage?
 4. What are the main reasons for demolition?
 5. How can we preserve the character and memory of this heritage in the redevelopment and regeneration processes?
 6. How can we select, from a rather large heritage, socially valid buildings to promote inclusive and sustainable societies?

7. What is the role of training technicians, specialists and administrators for the conservation of modern heritage?
8. What new insights can we draw from the history of contemporary architecture?
9. In the context of a new society essentially based on communication, how can we involve citizens in the conservation of our heritage?

The questionnaires have received numerous responses, not only from experts and technicians in the sector and this supports the efforts of our work.

Europa, encara que partint únicament de les quatre nacions directament implicades en el programa, com pot deduir-se del lloc web de referència.¹⁵

Processos de selecció i atribució de valors

Com es va destacar inicialment, de fet, la definició dels criteris de selecció d'arquitectures o conjunts urbans del segle XX, d'interés cultural i mereixedors d'atenció o protecció, és molt delicada i requereix bases sòlides, no autoreferencials. Per tant, en el cas de la investigació realitzada a Gènova i Ligúria, partim d'investigacions similars realitzades en totes les regions italianes per iniciativa del Ministeri de Béns i Activitats Culturals, consultant les mateixes parcialment publicades i fusionades en un portal dedicat activat pel mateix Ministeri.¹⁶

Així doncs, el primer treball metodològic va consistir en la definició dels criteris en els quals basar-se per a identificar i seleccionar les obres considerades d'*interés historicoartístic significatiu* a la Regió de Ligúria (segons la definició del Codi del Patrimoni Cultural italià). De fet, requeririen almenys una atenció específica per part dels instruments de planificació urbana i de la normativa de construcció, per a evitar que futures intervencions incontrolables les transformen fins a fer-les irrecognoscibles, o fins i tot que siguin demolides, donada l'absència de la seua protecció legislativa específica, directa o indirecta (Figura 8, 9).

S'ha proposat, per tant, una primera interpretació del binomi "històric" i "artístic", al qual es refereix el Codi del Patrimoni Cultural italià, desdoblegant els dos termes, i especificant, per a cadascun d'ells, possibles criteris d'identificació, encara que conscients del difícil i també Aquest passatge és "discutible", no sols per les ja fonamentals reflexions de Alois Riegl a principis del segle XX.¹⁷

Quant a l'avaluació del "valor artístic" d'una arquitectura, s'ha fet referència a un

They, duly elaborated, provide useful indications for the possible operational repercussions of research throughout Europe, albeit starting from only the four Nations directly involved in the program, as can be deduced from the reference website.¹⁵

Processes of Selection and Attribution of Values

As initially highlighted, in fact, the definition of the criteria for selecting architectures or urban complexes of the twentieth century, of cultural interest and deserving of attention or protection, is very delicate and requires solid bases, not self-referential. In the case of the research carried out in Genoa and Liguria, therefore, we started from similar researches conducted in all the Italian regions on the initiative of the Ministry of Cultural Heritage and Activities, consulting their partially published and merged into a dedicated portal activated by the Ministry itself.¹⁶

The first methodological work thus concerned the definition of the criteria, basing on which, to

identify and select the works considered to be of "significant historical-artistic interest" in the Liguria Region (according to the definition of the Italian Code of Cultural Heritage). In fact, they would require at least specific attention on the part of urban planning tools and building regulations, to prevent future uncontrollable interventions from transforming them to such an extent as to make them unrecognizable, or even demolished, given the absence of their specific legislative protection, direct or indirect (Figure 8, 9).

A first interpretation of the "historical" and "artistic" binomial, to which the Italian Code of Cultural Heritage refers, has therefore been proposed, splitting the two terms, and specifying, for each of them, possible identification criteria, although aware of how difficult and also This passage is "contestable", not only for the already fundamental reflections of Alois Riegl at the beginning of the twentieth century.¹⁷

As regards the evaluation of the "artistic value" of an architecture, reference was made to an

criteri essencialment bibliogràfic, és a dir, a la seua fortuna crítica documentada i documentable, que es dedueix de la literatura publicada i de les publicacions existents, tant especialitzades com de caràcter general o informatiu. Malgrat ser conscients de la discussió que hi ha, científicament, és també considerat la inexistència de definicions clares i compartides a escala nacional i internacional en l'àmbit específic del patrimoni arquitectònic contemporani més recent.¹⁸

Per a comprendre si un edifici o un conjunt arquitectònic i urbà tenen "valor històric", es va procedir a situar-los en el període de l'època de referència directa, en el marc històric més general i paral·lel de la Nació. De fet, calia intentar comprendre si, i en quina mesura, aquests edificis o conjunts urbans podrien haver representat una referència, possiblement fins i tot innovadora des de diversos punts de vista, per al territori de referència o, a major escala, en una determinada fase històrica de la formació, modificació o transformació del territori italià durant el segle XX.

A continuació, es va considerar necessari especificar els criteris per a identificar el possible "interés crític" de l'obra individual, en cada període, en relació amb diferents punts de vista i diferents supòsits disciplinaris, culturals i tècnics, assenyalant:

- la rellevància de l'autor, independentment de l'èxit crític de l'arquitectura individual
- els tipus d'edificis i les maneres d'utilitzar-los, considerant també algunes innovacions particulars en la relació entre el disseny, les estructures, els espais i la seua percepció
- la rellevància i el significat de l'obra per a la comunitat de referència (arquitectura industrial, colònies marines, escoles, hospitals, serveis públics), o en el debat cultural contemporani italià i internacional
- la relació amb el context urbà, paisatgístic i mediambiental, especialment significativa en el complex, fràgil i delicat territori lligur amb les seues especificitats mediambientals
- l'evolució de les lògiques i principis constructius i l'ús de materials i tècniques de construcció particulars i innovadores.

essentially bibliographic criterion, that is to its documented and documentable critical fortune, which can be inferred from the published literature and existing publications, both specialized and of a general and / or informative nature. This, despite the awareness of how much such a criterion is and can be contested, on a scientific level, but also considering the inexistence of clear definitions shared at national and international level in the specific field of the most recent contemporary architectural heritage.¹⁸

To understand, then, if a building or an architectural and urban complex have "historical value", we proceeded to place them in the epochal period of direct reference, in the more general and parallel historical framework of the Nation. In fact, it was necessary to try to understand if, and to what extent, these buildings or urban complexes could have represented a reference, possibly even innovative from several points of view, for the reference territory or, on a larger scale, in a given phase history of the formation, modification and / or transformation of the Italian territory during the twentieth century.

It was then deemed necessary to specify the criteria for identifying the possible "critical interest" of the individual work, in each period, in relation to different points of view and different disciplinary, cultural, and technical assumptions, noting:

- the relevance of the author, regardless of the critical success of the individual architecture,
- the building types and ways of using the buildings, also considering some particular innovations in the relationship between design, structures, spaces and their perception,
- the relevance and significance of the work for the reference community (industrial architecture, marine colonies, schools, hospitals, public services), or in the contemporary Italian and international cultural debate,
- the relationship with the urban, landscape and environmental context, particularly significant in the complex, fragile and delicate Ligurian territory with its environmental specificities,
- the evolution of construction logics and principles and the use of particular and innovative construction materials and techniques.

L'etapa següent va consistir, a partir dels criteris descrits anteriorment, en l'atribució de possibles i presumptes índexs de "significació / interès cultural / representativitat" a les obres identificades, per a proposar una selecció ulterior i més rigorosa, amb la finalitat d'identificar els edificis i conjunts que havien de ser analitzats / descrits amb major detall, "ponderant" les obres segons tres nivells d'importància (caracteritzats pels nivells 1, 2 i 3) i aquesta ponderació es va atribuir sobre la base dels següents criteris orientatius:

- nivell 1: coexistència necessària de la notorietat de l'autor, la fortuna crítica de l'obra i la seua rellevància en relació amb el debat disciplinari i cultural del moment (raons d'interès historicoartístic), a més d'altres raons d'interès crític. Aquesta categoria inclou, per tant, totes les obres sobre les quals els judicis crítics poden considerar-se compartits i consolidats.
- nivell 2: coexistència necessària d'un o dos dels criteris d'interès historicoartístic descrits anteriorment, juntament amb una o diverses de les raons d'interès crític,
- nivell 3: presència d'almenys un dels motius d'interès historicoartístic o crític abans esmentats.

Conclusions. Millora del patrimoni recent i dels processos de digitalització

Més enllà d'aquest primer resultat important, que amplia l'horitzó cognitiu actual, la investigació sobre el patrimoni del segle XX en diferents contextos és una oportunitat per a estudiar, amb noves investigacions d'arxiu, els esdeveniments de disseny i construcció dels seus testimoniatges més significatius. Així, dins de les històries més àmplies i generals sorgeixen xicotetes històries que, a més de subratllar algunes peculiaritats constructives dels edificis i conjunts individuals. Inevitablement, tenen repercussions en la vida i la duració dels edificis (en termes de conservació o deterioració sobtada i dèficit de rendiment, en relació amb el confort dels espais interiors i amb els objectius d'estalvi energètic cada vegada més urgents). A més, revelen perspectives inèdites per a continuar estudiant i investigant l'autoria real de moltes obres examinades i plantegen noves preguntes sobre el significat i les formes de la seua conservació, millora i reutilització.

The next step consisted, on the basis of the criteria described above, in the attribution of possible and presumptive indices of "significance / cultural interest / representativeness" to the works identified, to propose a further and more stringent selection, so as to identify the buildings and complexes to be analysed / described in greater detail, "weighing" the works according to three levels of importance (characterized by levels 1, 2 and 3) and this weight was attributed on the basis of the following guiding criteria:

- level 1: necessary coexistence of the author's notoriety, the critical fortune of the work and its relevance in relation to the disciplinary and cultural debate of the moment (reasons of historical-artistic interest), in addition to other reasons of critical interest. This category therefore includes all the works on which critical judgments can now be considered shared and consolidated.
- level 2: necessary coexistence of one or two of the criteria of historical-artistic interest described above, together with one or more of the reasons of critical interest,

- level 3: presence of at least one of the reasons of historical-artistic or critical interest mentioned above.

Conclusions. Enhancement of Recent Heritage and Digitization Processes

Beyond this first important result, which broadens the current cognitive horizon, the research on the heritage of the twentieth century in different contexts is an opportunity to study, with new archive investigations, the design and construction events of its most significant testimonies. Thus, small stories emerge within the larger and more general stories, which, in addition to underlining some constructive peculiarities of the individual buildings and complexes. They inevitably have repercussions on the life and duration of buildings (in terms of conservation or sudden deterioration and performance deficit, in relation to the comfort of the interior spaces and to increasingly pressing energy saving objectives). Furthermore, they reveal unprecedented perspectives for further study and research on the actual authorship of many

A través d'una plataforma digital interactiva i interoperable, en construcció, el projecte CONSECH20 permetrà, per tant, treballar sobre el patrimoni cultural del segle XX, a Europa, com a incubadora de la integració social i el turisme cultural, esperant aportar una contribució a les polítiques i processos innovadors d'integració social i formació de nous professionals, sempre a través de l'atenció crucial al coneixement, conservació i remarcada del patrimoni recentment construït (Figura 10, Figura 11, Figura 12).

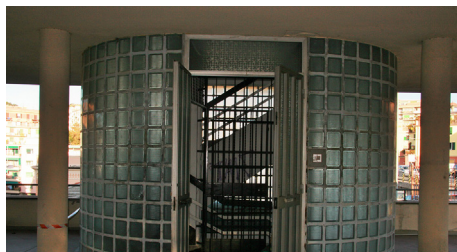

Figura 10. La Casa del Soldat, Gènova. Detall de l'entrada principal, típica de l'estil racionalista, actualment abandonada

Figure 10. The Soldier's House, Genova. Detail of the main entrance, typical of rationalist style, actually abandoned

Figura 11. Mercat d'ous de corral, Campasso, Gènova. La façana principal

Figure 11. Poultry Egg Market, Campasso, Genova. The main facade

Figura 12. Mercat d'ous de corral, Campasso, Gènova. Espais interiors, voltes de formigó armat

Figure 12. Poultry Egg Market, Campasso, Genova. Inner spaces, reinforced concrete vaults

works examined and raise new questions about the meaning and ways of their conservation, enhancement, and reuse.

Through an interactive and interoperable digital platform, under construction, the CONSECH20 project will therefore make it possible to work on the cultural heritage of the twentieth century, in

Europe, as an incubator for social integration and cultural tourism, hopefully providing a contribution to innovative policies and processes, of social integration and training of new professionals, always through the crucial attention to the knowledge, conservation and enhancement of the recently built heritage (Figure 10, Figure 11, Figure 12).

Altres resultats seran visibles d'ací a poc temps en el lloc web de l'Ajuntament de Gènova, després d'un acord específic amb el Departament de Màrqueting i Promoció Territorial i el Departament de Digitalització. Els edificis estudiats durant la investigació (un centenar per a l'Ajuntament de Gènova), tots ells georeferenciats, seran prompte visibles i s'inclouran en circuits turístics temàtics específics. A més, la plataforma digital acollirà breus relats d'accés gratuït sobre els edificis més rellevants, per a donar a conèixer la seua importància històrica, social, cultural i política en la història de la ciutat.

Notes

- ¹ Alan Baxter, "Twentieth-Century Buildings," *Journal of Architectural Conservation* 7, no. 2 (2001): 27-30.
- ² ICOMOS, *Madrid Document: Approaches for the Conservation of Twentieth Century Architectural Heritage* (ISC20C, 2014, 2nd Ed).
- ³ Susan Macdonald and Gail Ostergren. *Conserving Twentieth-Century Built Heritage: A bibliography* (Los Angeles: GCI, 2015, 2nd Ed).
- ⁴ Rob van Hees, Silvia Naldini i Job Roos, *Durable past - sustainable future* (Delft: TUD, 2014).
- ⁵ Stefano Francesco Musso, "Restoration and the "Modern City", en *Modern Urban Heritage*, eds. Giorgio Peghin, Antonello Sanna (Turin, London, Venice, New York: Umberto Allemandi & C., 2012), 19-32.
- ⁶ A nivell regional veure Giovanna Franco, Stefano Francesco Musso, *Architetture in Liguria dopo il 1945* (Genova: Deferrari editore, 2016); a nivell nacional veure *Ministero della Cultura, Atlante Architettura Contemporanea* <https://www.atlantearchitettura.beniculturali.it/>; at the international level see note 11.
- ⁷ Carlo Olmo, *Architettura e Novecento. Diritti, conflitti, valori* (Roma: Donzelli, 2010), XVII.
- ⁸ Salvatore Guarracino, *Le età della storia. I concetti di Antico, Medievale, Moderno e Contemporaneo* (Milano: Bruno Mondadori, 2001), 279, citat en Stefano F. Musso. "Programmed conservation as a challenge for innovative protection of cultural heritage", en *Conserving architecture. Programmed for the architectural heritage of the twentieth century*, ed. Andrea Canziani (Milano: Electa, Milan, 2009), 24-35. "The idea of contemporaneity presents [...] a residual dimension (everything that happened after a certain epoch) for which it can never be said to be finished and therefore will always escape historical knowledge".
- ⁹ Paul Ricoeur, *La mémoire, l'histoire, l'oubli* (Paris: Éditions du Seuil 2000).
- ¹⁰ Maurice Halbwachs M., *La mémoire collective* (Paris, 1968), 136-137. "When a group is inserted in a part

Further results will soon be visible on the Genoa Municipality website, following a specific agreement with the Department of Marketing and Territorial Promotion and the Department on Digitalisation. The buildings surveyed during the research (about one hundred for the Municipality of Genoa), all georeferenced, will soon be visible and included in specific thematic tourist circuits. In addition, both the digital platform will host short free-access storytellings on the most relevant buildings, to raise awareness of their historical, social, cultural and political significance in the history of the city.

Footnotes

- ¹ Alan Baxter, "Twentieth-Century Buildings," *Journal of Architectural Conservation* 7, no. 2 (2001): 27-30
- ² ICOMOS, *Madrid Document: Approaches for the Conservation of Twentieth Century Architectural Heritage* (ISC20C, 2014, 2nd Ed)
- ³ Susan Macdonald and Gail Ostergren. *Conserving Twentieth-Century Built Heritage: A bibliography* (Los Angeles: GCI, 2015, 2nd Ed)
- ⁴ Rob van Hees, Silvia Naldini and Job Roos, *Durable past - sustainable future* (Delft: TUD, 2014)

- ⁵ Stefano Francesco Musso, "Restoration and the "Modern City", in *Modern Urban Heritage*, eds. Giorgio Peghin, Antonello Sanna (Turin, London, Venice, New York: Umberto Allemandi & C., 2012), 19-32.
- ⁶ At the regional level see Giovanna Franco, Stefano Francesco Musso, *Architetture in Liguria dopo il 1945* (Genova: Deferrari editore, 2016); at the national level see *Ministero della Cultura, Atlante Architettura Contemporanea* <https://www.atlantearchitettura.beniculturali.it/>; at the international level see note 11
- ⁷ Carlo Olmo, *Architettura e Novecento. Diritti, conflitti, valori* (Roma: Donzelli, 2010), XVII
- ⁸ Salvatore Guarracino, *Le età della storia. I concetti di Antico, Medievale, Moderno e Contemporaneo* (Milano: Bruno Mondadori, 2001), 279, quoted in Stefano F. Musso. "Programmed conservation as a challenge for innovative protection of cultural heritage", in *Conserving architecture. programmed for the architectural heritage of the twentieth century*, ed. Andrea Canziani (Milano: Electa, Milan, 2009), 24-35. "The idea of contemporaneity presents [...] a residual dimension (everything that happened after a certain epoch) for which it can never be said to be finished and therefore will always escape historical knowledge"
- ⁹ Paul Ricoeur, *La mémoire, l'histoire, l'oubli* (Paris: Éditions du Seuil 2000)

of the space, it transforms it into its own image, and in the same time bends and adapts itself to material things that resist it. The image of the external environment and of the stable relationships that it maintains with it comes to the fore in the idea that one has of himself. The image of things participates in the It is not the isolated individual, it is the individual as a member of a group, it is the group itself which, in this way, lives subject to the influence of material nature, and participates in its equilibrium. captures the imprint of the group, and this is reciprocal."

¹¹ El projecte (2019-2022) és finançat dins de les convocatòries *JPICH - 2Heritage* in Changing Environments. Coordinador del projecte: Institute of Theoretical and Applied Mechanics of the Czech Academy of Sciences (Repubblica Ceca); Participants: Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Belarus (Repubblica di Bielorussia); Delft University of Technology (Olanda); Università degli Studi di Genova; University of Cyprus (Cipro). <https://consech20.eu/>.

¹² Eric Hobsbawm, *The short century. 1914-1991, the era of great cataclysms* (London: Michael Joseph, 1994).

¹³ Stefano F. Musso, Giovanna Franco, "The time of the short twentieth century. Growth of values and decay of matter," *TECHNE 20*, (2020), 255-264.

¹⁴ Recomanació sobre la protecció del segle XX: Architectural Heritage, 1991; European Urban Charter, 1992; The Aalborg Charter, 1994; The New Charter of Athens, 2003; Faro Convention, 2005; Toledo Declaration, 2010; The Madrid Document, 2014; Pact of Amsterdam, 2016

¹⁵ Veure <https://consech20.eu/your-opinion-is-important-for-our-project/>.

¹⁶ Veure nota 6.

¹⁷ Alois Riegl A., *Der moderne Denkmalkultus. Sein Wesen und seine Entstehung* (Wien-Leipzig: 1903)..

¹⁸ Sobre els riscos relacionats amb les pràctiques historiogràfiques contemporànies, vegeu de nou Carlo Olmo, 2010, 13. "Alongside a rehabilitation, almost entirely linked to publishing markets, of 'minor' figures and a local history, too often commissioned, historiographies isolate the project from 'work, the architect from the other protagonists of the construction site, as they study the urban plan separately from the building. All stories that make a process, anything but linear and never predictable, a syncopated arrhythmia, marked by time whose connection is entrusted to the descriptive capacity of the scholar".

¹⁰ Maurice Halbwachs M., *La mémoire collective* (Paris, 1968), 136-137. "When a group is inserted in a part of the space, it transforms it into its own image, and in the same time bends and adapts itself to material things that resist it. The image of the external environment and of the stable relationships that it maintains with it comes to the fore in the idea that one has of himself. The image of things participates in the It is not the isolated individual, it is the individual as a member of a group, it is the group itself which, in this way, lives subject to the influence of material nature, and participates in its equilibrium. captures the imprint of the group, and this is reciprocal."

¹¹ The project (2019-2022) is financed within the calls for tenders *JPICH - 2Heritage* in Changing Environments. Project Coordinator: Institute of Theoretical and Applied Mechanics of the Czech Academy of Sciences (Repubblica Ceca); Participants: Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Belarus (Repubblica di Bielorussia); Delft University of Technology (Olanda); Università degli Studi di Genova; University of Cyprus (Cipro). <https://consech20.eu/>.

¹² Eric Hobsbawm, *The short century. 1914-1991, the era of great cataclysms* (London: Michael Joseph, 1994).

¹³ Stefano F. Musso, Giovanna Franco, "The time of the short

twentieth century. Growth of values and decay of matter," *TECHNE 20*, (2020), 255-264.

¹⁴ Recommendation on the Protection of the 20th cent. Architectural Heritage, 1991; European Urban Charter, 1992; The Aalborg Charter, 1994; The New Charter of Athens, 2003; Faro Convention, 2005; Toledo Declaration, 2010; The Madrid Document, 2014; Pact of Amsterdam, 2016

¹⁵ See <https://consech20.eu/your-opinion-is-important-for-our-project/>.

¹⁶ See note 6.

¹⁷ Alois Riegl A., *Der moderne Denkmalkultus. Sein Wesen und seine Entstehung* (Wien-Leipzig: 1903).

¹⁸ On the risks related to contemporary historiographic practices, see again Carlo Olmo, 2010, XIII. "Alongside a rehabilitation, almost entirely linked to publishing markets, of 'minor' figures and a local history, too often commissioned, historiographies isolate the project from 'work, the architect from the other protagonists of the construction site, as they study the urban plan separately from the building. All stories that make a process, anything but linear and never predictable, a syncopated arrhythmia, marked by time whose connection is entrusted to the descriptive capacity of the scholar".

Referències de les imatges

Figura 1. Fotografia de Rita Vecchiattini.

Figura 2. Fotografia de Rita Vecchiattini.

Figura 3. Fotografia de Luca Pedrazzi.

Figura 4. Fotografia de Luca Pedrazzi.

Figura 5. Fotografia de Luca Pedrazzi.

Figura 6. Fotografia de Luca Pedrazzi.

Figura 7. Fotografia de Luca Pedrazzi.

Figura 8. Fotografia de Francesca Segantin.

Figura 9. Fotografia de Francesca Segantin.

Figura 10. Fotografia de Rita Vecchiattini.

Figura 11. Fotografia de Rita Vecchiattini.

Figura 12. Fotografia de Rita Vecchiattini.

Image references

Figure 1. Photograph by Rita Vecchiattini

Figure 2. Photograph by Rita Vecchiattini

Figure 3. Photograph by Luca Pedrazzi

Figure 4. Photograph by Luca Pedrazzi

Figure 5. Photograph by Luca Pedrazzi

Figure 6. Photograph by Luca Pedrazzi

Figure 7. Photograph by Luca Pedrazzi

Figure 8. Photograph by Francesca Segantin

Figure 9. Photograph by Francesca Segantin

Figure 10. Photograph by Rita Vecchiattini

Figure 11. Photograph by Rita Vecchiattini

Figure 12. Photograph by Rita Vecchiattini

Bibliografia

Bibliography

- Baxter, Alan. "Twentieth-Century Buildings." *Journal of Architectural Conservation* 7, no. 2 (2001). <https://doi.org/10.1080/13556207.2001.10785292>. Consultat el 17 d'octubre de 2018.
- Franco, Giovanna and Stefano Francesco Musso. *Architetture in Liguria dopo il 1945*. Genova: Deferrari editore, 2016.
- Guarracino, Salvatore. *Le età della storia. I concetti di Antico, Medievale, Moderno e Contemporaneo*. Milano: Bruno Mondadori, 2001.
- Halbwachs, Maurice. *La mémoire collective*. Paris, 1968.
- Hobsbawm, Eric. *The short century. 1914-1991, the era of great cataclysms*. Londres: Michael Joseph, 1994
- ICOMOS. (2014) Madrid Document: Approaches for the Conservation of Twentieth Century Architectural Heritage. ISC20C: 2014, 2nd Ed. <http://www.icomos-isc20c.org/madrid-document-archives/>. Consultat el 30 de juliol de 2021
- Macdonald, Susan and Gail Ostergren. *Conserving Twentieth-Century Built Heritage: A bibliography*. Los Angeles: GCI, 2015, 2nd Ed. https://www.getty.edu/conservation/publications_resources/pdf_publications/pdf/mod_arch_bib_2nd_ed.pdf. Consultat el 17 de novembre de 2017
- Musso, Stefano Francesco. "Programmed conservation as a challenge for innovative protection of cultural heritage." En *Conserving architecture. programmed for the architectural heritage of the twentieth century*. Ed. Andrea Canziani. Milano: Electa, 2009.
- Musso, Stefano Francesco. "Restoration and the "Modern City." In *Modern Urban Heritage*. Eds. Giorgio Peghin, Antonello Sanna. Turin, London, Venice, New York: Umberto Allemandi & C., 2012.
- Musso, Stefano Francesco and Giovanna Franco. "The time of the short twentieth century. Growth of values and decay of matter." *TECHNE* 20. (2020). <https://oaj.fupress.net/index.php/techne/issue/view/541>. Consultat el 30 de julio de 2021
- Olmo, Carlo. *Architettura e Novecento. Diritti, conflitti, valori*. Roma: Donzelli, 2010.
- Ricoeur, Paul. *La mémoire, l'histoire, l'oubli*. Paris: Éditions du Seuil 2000.
- Riegl, Alois. *Der moderne Denkmalkultus. Sein Wesen und seine Entstehung*. Wien-Leipzig: 1903.
- Van Hees, Rob, Silvia Naldini and Job Roos. *Durable past - sustainable future*. Delft: TUD, 2014. <https://books.bk.tudelft.nl/press/catalog/book/isbn.9789461863638>. Consultat el 17 de novembre de 2017.